

BORIS TUKAN: BIOBIBLIOGRAFIE **Cu prilejul a 85 de ani din ziua nașterii**

BIOGRAFIE

Boris Tukan, de origine bulgară,¹ s-a născut la 1 august 1923 la Comrat (județul Tighina, Basarabia). După absolvirea școlii primare și a Liceului-gimnaziu „Dimitrie Cantemir”, în anii 1942-1944 a învățat la Liceul „Codreanu” din Bîrlad (România), apoi, după doi ani de armată într-un batalion „Transmisiuni de munte” (Brașov, România), a făcut și școala medie rusă (9 clase).

În primii ani de după al Doilea Război Mondial B. Tukan a ocupat diferite posturi de ocazie în orașele din R.S.S. Moldovenească, suportînd atitudinea negativă din partea puterii sovietice pentru că a fost fecior de chiabur, adică de proprietar înstărit (tatălui său îi aparțineau două mici uzine și mari plantații de viță de vie).

Soarta lui B. Tukan a luat o cu totul altă întorsătură odată cu terminarea, în 1956, în orașul Bălți, a studiilor superioare, la specialitatea „profesor de engleză și franceză”. În anii cincizeci ai secolului al XX-lea B. Tukan a fost profesor de „moldovenească” și franceză în școlile din raioanele Cornești și Ungheni (R.S.S. Moldovenească).

Din 1959 se deschide o nouă și importantă etapă în viața lui Boris Tukan, una ce i-a marcat întreaga activitate ulterioară; în acel an, invitat fiind de savantul I. Meșceriuk, șef al grupeii de cercetări bulgaro-găgăuze de la Academia de Științe a R.S.S.M., el și-a început investigațiile în domeniul limbii găgăuze, pe care o cunoștea din copilărie.

În 1961-1964 Boris Tukan a fost aspirant la Secția de turcologie a Academiei de Științe a U.R.S.S. (or. Moscova), după terminarea căreia a susținut, sub conducerea științifică a L.A. Pokrovskaja, teza *Graiul din Vulcănești al limbii găgăuze* (1965). Această lucrare a fost prima cercetare însemnată în domeniul dialectologiei găgăuze. Materialele pentru teză au fost culese de autorul ei pe parcursul anilor 1960-1963 în șase localități din sudul Basarabiei: Vulcănești, Etulia, Găvănoasa (R.S.S. Moldovenească) și Kotlovina, Vinogradovka, Alexandrovka (R.S.S. Ucraineană).

În teză B. Tukan dă informații despre studiile dialectologice în domeniul limbii găgăuze, scurte știri istorico-etnografice despre dialectul găgăuz din Vulcănești și caracteristica completă a acestui dialect sub raport fonetic, morfologic, sintactic și lexicologic.

¹ În limba găgăuză *tukan* înseamnă „bulgar”.

Ultimul compartiment – *Componența lexicală a dialectului din Vulcănești al limbii găgăuze* (cel mai mare) al tezei lui B. Tukan a fost publicat anterior în culegerea academică *Probleme de lexicologie și lexicografie* (Chișinău, 1968). După cum constată autorul, lexicul dialectului din Vulcănești e format atât din cuvinte băștinașe turcice, cât și dintr-un număr mare de împrumuturi (arabe, persane, grecești, moldovenești, bulgărești, rusești). Concluzia autorului este aceea că „dialectul din Vulcănești este mai puțin slavizat decât cel central, din care cauză este mai apropiat de graiurile turcești din Bulgaria de nord-est”.²

În afară de cercetarea dialectului din Vulcănești, B. Tukan a contribuit și la rezolvarea problemelor de alt caracter din domeniul găgăuzologiei. Astfel, el a scris și a publicat recenzii la culegerile de folclor și la opere ale poezilor și prozatorilor găgăuzi, cât și despre lucrările științifice ale L. A. Pokrovskaja și I. I. Meșceriuk, respectiv – pe teme de gramatică a limbii găgăuze, de istorie a migrației bulgarilor și găgăuzilor din Peninsula Balcanică în Basarabia.

Pe lângă toate acestea, Boris Tukan a redactat (în colaborare) trei manuale de limbă găgăuză pentru școala primară și șase culegeri de texte literare ale lui Dumitru Kara Cioban, Nicolai Tanasoglu și Dionisie Tanasoglu, precum și anexele de limbă găgăuză la ziarul republican „Moldova socialistă”, ce apăreau în anii 1957-1960.

În calitate de cercetător științific superior al Institutului de limbă și literatură al Academiei de Științe a R.S.S.M., B. Tukan a participat la multe expediții etnografice, sociologice și dialectologice, culegând materiale pentru cercetarea limbii, folclorului și modului de viață al găgăuzilor; la conferințe și congrese de turcologie din fosta U.R.S.S.

Unul dintre aporturile importante ale lui B. Tukan în materie de găgăuzologie poate fi considerată participarea sa la elaborarea *Dicționarului găgăuz-rus-moldovenesc*, editat de Academia de Științe a U.R.S.S. și Academia de Științe a R.S.S.M. (Moscova, 1973). Boris Tukan a elaborat articolele de dicționar ce încep cu literele „B”, „G”, „L”, „P”, „T”, „Ț” și a făcut traducerea în română a literelor încredințate L. A. Pokrovskaja. (La pregătirea *Dicționarului* au mai lucrat G. A. Gaidargi și E. K. Kolța; redactarea generală aparținându-i profesorului N. A. Baskakov).

Deocamdată, acest dicționar constituie realizarea cea mai însemnată a lexicografiei găgăuze. Autorii alcătuitori s-au străduit ca, în lumina cerințelor științifice de prezentare a articolelor de dicționar, să reflecte cât mai fidel bogăția limbii găgăuze moderne – terminologia, frazeologia și idiomaticea, dar și arhaismele, istorismele, proverbele și zicătorile, adică toate acele cuvinte și expresii care au fost și sînt în vorbirea orală și scrisul găgăuzilor.

Trebuie relevat și faptul că B. Tukan a contribuit la redactarea și alcătuirea câtorva dicționare „moldovenești” (*Dicționar explicativ al limbii moldovenești* [în 2 vol.], *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*), însă a fost exclus din componența coautorilor fiind considerat „disident”. Din 1973 autoritățile au încetat să-l publice în Uniunea Sovietică, iar din lucrările deja editate au început să-i ștergă numele. Toate acestea, din cauza că el și cu soția sa (evreică de naționalitate) depuneau actele pentru a pleca în Israel, unde au și ajuns în 1974.

Un timp după așezarea la Ierusalim B. Tukan a continuat cercetările în domeniul lingvisticii găgăuze, editîndu-și lucrările în publicațiile locale și participînd la cîteva congrese turcologice, iar treptat a ajuns la concluzia că în Israel este mai actuală cercetarea altor limbi turcice, anume a celei karaite (vorbită de un popor mic, înrudit cu evreii) și a celei krîmceace (vorbită de o ramură mică a poporului evreu). Totodată, Boris Tukan a studiat nu numai limba acestor popoare, ci și etnogeneza, istoria și etnopsihologia lor. A activat trei

² Б. Тукан, *Состав лексики вулканештского диалекта гагаузского языка* // *Проблема де лексиколожии ши лексикографии = Вопросы лексикологии и лексикографии*, Кишинэу, 1968, п. 177.

ani ca cercetător științific la Universitatea Ebraică din Ierusalim și alți ani – la Societatea contemporană a Institutului local de cercetări, la Institutul de studiere a comunităților evreiești din est, la Institutul „Ben-Zvi”, la Proiectul american de demografie din Balcani (Universitatea Wisconsin, SUA), pînă în 1989, cînd se pensionează.

În anii 1975-1990 B. Tukan și-a desfășurat activitatea ca traducător, redactor și corector al Sfintei Scripturi (Vechiul și Noul Testament) în limbile găgăuză și română pe lîngă Institutul de traduceri ale Bibliei din Stockholm (Suedia). Din ultimele sale traduceri e de relevat Noul Testament ce a văzut lumina tiparului în 2003, la Chișinău, în limba găgăuză.

La sfîrșitul anului 2007 B. Tukan a dăruit Academiei de Științe a Moldovei propria sa arhivă în care se întîlnesc lucrări inedite și puțin cunoscute la noi, dar care, sperăm, vor deveni un bun apanaj, demn de atenția cercetătorilor .

La 1 august 2008 prolificul cercetător științific Boris Tukan împlinea 85 de ani. Colegii, prietenii și cunoscuții îi doresc sănătate, vigoare sufletească, prosperitate și La mulți ani.

BIBLIOGRAFIE

I. Articole științifice din culegeri și din materialele conferințelor:

1. *Некоторые особенности вулканештского говора гагаузского языка* // Вопросы диалектологии тюркских языков, Баку, 1963, с. 227-232.

2. *Наблюдения над лексическими заимствованиями гагаузского языка из славянских и молдавского языка* // Региональное совещание по молдавско-русско-украинским языковым, литературным и фольклорным взаимосвязям: Тезисы докладов, Кишинев, 1963, с. 36-38. – (În colaborare cu E. Kolța).

3. *Observații de limbă și stil pe marginea revistei „Nistru”* // *Cultivarea limbii*, Chișinău, 1966. – V. Limba presei periodice, p. 72-74. – (În colaborare cu N. Pecec).

4. *Наблюдения над лексическими заимствованиями гагаузского языка из славянских и молдавского языка* // Восточнославяно-молдавские языковые взаимоотношения, Кишинев, 1967, Ч. II, с. 148-155. – (În colaborare cu E. Kolța).

5. *Способы выражения синтаксических отношений в гагаузском языке* // Ученые записки Бельцкого Государственного педагогического института, Кишинев, 1967, Вып. 8 (филологический), с. 49-55. – (În colaborare cu G. Gaidargi).

6. *Основные принципы составления трехязычных словарей* (на материале «Гагаузско-русско-молдавского словаря») // Тезисы докладов на Республиканской научной конференции по теме «Проблемы развития языков и литератур советских народов» (25 мая 1967 года), Кишинев, 1967, с. 7-10. – (În colaborare cu N. Baskakov, L. Pokrovskaya).

7. *Состав лексики вулканештского диалекта гагаузского языка* // *Probleme de lexicologie și lexicografie* = Вопросы лексикологии и лексикографии, Chișinău, 1968, p. 147-177.

8. *Заимствования как источник синонимии в гагаузском языке* // Научная конференция по проблеме «Национальное и интернациональное в литературе и языке»: Тезисы докладов и сообщений, Кишинев, 1969, с. 74-75. – (În colaborare cu E. Kolța).

9. *Проблема обогащения словарного состава младописьменного языка народности за счет иноязычных заимствований (на материале гагаузского языка)* // Национальное и интернациональное в литературе, фольклоре и языке, Кишинев, 1971, с. 318-322. – (În colaborare cu E. Kolța).

10. *Основные принципы составления трехязычных словарей (на материале «Гагаузско-русско-молдавского словаря») // Тюркская лексикология и лексикография*, Москва, 1971, с. 172-186. – (În colaborare cu N. Baskakov, L. Pokrovskaya).

11. I. Soroca, „Moldova”, „Femeia Moldovei” și „Chișinău – gazetă de seară” // *Cultivarea limbii*. – Red.: I. Ețco. – Chișinău, 1971, ed. VII, p. 74-76 (Scris pe baza materialelor prezentate de T. Ursu, B. Tukan, S. Pînzaru).

12. *Письменный гагаузский язык // Проблемы обогащения алфавитов тюркских языков*, Москва, 1972, с. 59-75.*

13. *Обзор словарей гагаузского языка // Studii de lexicografie și lexicologie = Исследования по лексикографии и лексикологии*, Кишинэу, 1973, п. 184-191.

14. «Leshon Kedar»: *Лингвистические данные относительно этногенеза и истории восточно-европейских караимов // Pe'amin*, Jerusalem, 1980, с. 79-106. – (În colaborare cu W. Moskovich).*

15. *Община крымчаков: её история, культура и язык // Pe'amin*, Jerusalem, 1982, vol. 14, p. 5-31. – (În colaborare cu W. Moskovich). – (În ebraică).

16. *Караимский календарь и его праздники // Pe'amin*, Jerusalem, 1987, vol. 32, p. 60-65. – (În ebraică).

17. *The Slavic suffix „-ka” in Turkic languages (on the material of Gagauz) // Slavica Hierosolymitana*, Jerusalem, 1978, vol. II, p. 235-241.

18. *Quelques traits caractéristiques du parler des Juifs Krimtchaks de Crimée // Massorot*, 1986, vol. 2, p. 113-122. – (În colaborare cu W. Moskovich).

19. *The Slavic Component in the Dialects of the Karaim Language // Jews and Slavs*, Jerusalem-St.Petersburg, 1993, Vol. I, p. 296-303. – (În colaborare cu W. Moskovich).

20. *Caraimica. The Problems of the Origin and History of East European Karaites in the Light of Linguistic Evidence // Slavica Hierosolymitana*, Jerusalem, 1985, vol. VII, p. 87-106. – (În colaborare cu W. Moskovich).

II. Articole științifice din reviste:

1. *Безударные гласные верхнего и среднего подъёма в комратском и вулканештском говорах гагаузского языка // Limba și literatura moldovenească (mai departe: LLM)*. – 1961, nr. 1, p. 55-57.

2. *Некоторые итоги диалектологической экспедиции по исследованию гагаузских говоров // LLM*, 1961, nr. 2, p. 39-44.

3. *О сингармонизме в гагаузском языке (на материале вулканештского говора) // LLM*, 1962, nr. 3, p. 46-51.

4. *Особенности гагаузских говоров вулканештской группы на территории МССР и УССР // LLM*, 1964, nr. 2, p. 56-61.

5. *Проблема структурализмулуй ши аспектул ей лингвистик // „Nistru”*, 1967, nr. 12, p. 137-144. – (În colaborare cu A. Evdoșenco).

6. *Молдавско-гагаузские языковые взаимоотношения // Советская тюркология*, 1972, nr. 6, p. 55-67. – (În colaborare cu R. I. Udler).

7. *Karaite-Ethiopian Jewish Relations // Forum*, Jerusalem, 1988, nr. 61, p. 36-39.

III. Articole științifice din enciclopedii, dicționare:

1. *Гагаузи // Українська Радянська енциклопедія*, Київ, 1960, Т. 3, с. 73. – (În colaborare cu E. Kolța).

2. *Гагаузька мова // Ibid.* – (În colaborare cu E. Kolța).

3. *Б, Г, Л, П, Т, Ц // Гагаузско-русско-молдавский словарь*. 11500 слов. – Сост. Г.А. Гайдаржи, Е. К. Колца, Л. А. Покровская, Б. П. Тукан. – Под ред. проф. Н. А. Баскакова, Москва, 1973, с. 65-102, 105-126, 314-320, 357-378, 454-483, 522-523.

* Lucrările marcate cu asterisc nu am reușit să le verificăm.

4. *B, E, I, Î, O, Ö, U, Ț, Э, Ю, Я* // *Ibid.* – с. 102-105, 172-181, 198-206, 206-223, 347-353, 353-357, 483-488, 488-492, 575, 576. – (Traducere în limba moldovenească).

5. *B, G, L, P, T* // Gaydarci G. A., Koltsa E. K., Pokrovskaya L. A., Tukan B. P. Gagauz Türkçesinin Sözlüğü. – Sorumlu Redaktor: Prof. N. A. Baskakov. – Rusçadan Aktaranlar: Prof. dr. I. Kaynak, Prof. dr. A. Doğru, Ankara, 1991, s. 25-45, 99-110, 166-170, 190-200, 236-248. – (*Dicționar găgăuz-turc. Traducere din limba rusă de la: Гагаузско-русско-молдавский словарь... Vezi mai sus*).

IV. Redactare:

a) publicații științifice:

1. *Probleme de lexicologie și lexicografie – Вопросы лексикологии и лексикографии*. – Colegiul redacțional: V. Soloviov (redactor responsabil), I. Crasnova, A. Borș, V. Voitovschi, B. Tukan, Chișinău, 1968, 216 p. – (În componența colegiului de redacție).

2. *Studii de lexicografie și lexicologie – Исследования по лексикографии и лексикологии*. – Colegiul de redacție: A. P. Borș, V. L. Voitovschi, I. I. Crasnova, V. P. Soloviov (redactor responsabil), B. P. Tukan, Chișinău, 1973, 192 p. – (În componența colegiului de redacție).

b) manuale (în limba găgăuză):

1. H. G. Tanasoglu, *Ана дили: Оқумак киады баишланкы школанын 2-жи классы ичин*, Кишинев, 1960, 268 с. – (În colaborare cu E. Kolța).

2. D. H. Tanasoglu, *Гагауз дили: Грамматика киады баишланкы школанын 2-жи классы ичин*, Кишинев, 1960, 96 с. – (În colaborare cu E. Kolța).

3. D. Tanasoglu, H. Arabadji, *Гагауз дили 5-6-жы класслар ичин. – Икинжи колверим*. – Редактору Л. А. Покровская, Кишинев, 1962, 307 с. – (Responsabil de ediție B. Tukan).

c) publicații artistice literare (în limba găgăuză):

1. D. Kara Çoban, *Йаныклык*, Кишинев, 1968, 148 с.

2. *Idem.*, *Байылмак*, Кишинев, 1969, 51 с.

3. *Idem.*, *Персенгелър*, Кишинев, 1970, 104 с.

4. D. Tanasoglu, *Чал, түркүм: (Стихлар)*, Кишинев, 1966, 96 с.

5. *Idem.*, *Адамын ишлери: Стихлар*, Кишинев, 1969, 80 с.

6. H. Tanasoglu, *Бужак, Бужак...: Аннатмалар*, Кишинев, 1970, 220 с.

V. Recenzare:

a) publicații științifice:

1. Л. Покровская, *Грамматика гагаузского языка. Фонетика и морфология*, Москва, 1964, 254 p. // LLM, 1965, nr. 4, p. 73-76.

2. *Studiu consacrat frăției* [И. И. Мещерюк, Переселение болгар в южную Бессарабию. 1828-1834 гг., Кишинэу, 1965, 208 с.] // *Moldova socialistă*, 1965, 22 iulie.

3. *Очерк современного молдавского литературного языка* [Очерк современного молдавского литературного языка, Кишинев, 1967, 94 p.] // *Советская Молдавия*, 1967, 20 сент. – (În colaborare cu V. Soloviov).

4. *Гагаузларын историясы* [И. И. Мещерюк, Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сел южной Бессарабии (1808-1856), Кишинев, 1971, 342 с.] // *Ленинское слово*, 1971, 29 июня.

5. *Graiul istoriei* [И. И. Мещерюк, Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сел южной Бессарабии (1808-1856), Кишинев, 1971, 342 с.] // *Moldova socialistă*. – 1972, 23 martie.

6. *O monografie de valoare* [И. И. Мещерюк, Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сел южной Бессарабии (1808-1856), Кишинев, 1971, 342 с.] // *Nistru*, 1973, nr. 1, p. 141-142.

7. *Lustig, Tiberiu. Familia mea. București-Ierusalim, 1996* // Minimum nu uită, 1997, februarie, p. 28-29. – (În colaborare cu S. Tukan).

b) publicații artistice literare:

1. *Художественное слово гагаузского народа* [Буджактан сесләр: Литература йазылары. Хазырл. Д. Танасоглу, Кишинев, 1959, 227 с.] // «Днестр», 1960, № 3, с. 62-65. – (În colaborare cu Î. Meșceriuk, E. Kolța).

2. *Primul cuvînt* [Д. Карачобан. Илк лаф: Стихи, Кишинев, 1963, 104 с.] // „Nistru”, 1964, nr. 7, p. 147-149.

3. *Д. Карачобан: «Алчак сачак алтында»* [Д. Карачобан. Алчак сачак алтында: Рассказы. Редактор К. Крецу, Кишинев, 1966, 104 с.] // „Nistru”, 1967, nr. 4, p. 138-139.

4. «*Масаллар*»: *Prima versiune în limba găgăuză a fabulelor lui Krilov* [Крылов И. Масаллар. Гагауз дилинă гечирди К.И. Крецу. Редактор Г. Георгиу, Кишинев, 1969, 96 с.] // „Nistru”, 1970, nr. 10, p. 152-153.

VI. Autoreferate științifice, publicate cu drept de manuscrise:

1. *Вулканештский диалект гагаузского языка*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Кишинев, 1965, 20 с.

VII. Publicații științifico-populare:

1. *În marea familie (Note despre literatura găgăuză)* // Nistru, 1967, nr. 8, p. 45-46.

2. *Ce știm despre continuitatea evreilor-crimceaci din Crimeea?* // Minimum nu uită, 1976, mai, p. 38-39.

3. *Citiți istoria neamului* // Literatura și arta, 1993. – (Scrisoare din Ierusalim)

4. *Ce mai e nou în lumea evreiască din Basarabia?* // Minimum nu uită, 1995, septembrie, p. 35.

VIII. Traduceri:

1. *Нарпа găгăузă*, Stockholm, 1978. – (Melodii creștinești găgăuze).*

2. *Biblia*, Stockholm, 1979. – (În limba moldovenească).*

3. *Razele cerului*, Stockholm, 1979. – (Colecție de cîntece spirituale).*

4. *Biblia pentru copii*, Stockholm, 1983.*

5. *Библия ушаклар ичин*, Stockholm, 1983. – (În limba găгăузă).*

6. *Евангелия Лукадан*, Чевирилди гагауз дилинă. Денемек типарламасы, Стокгольм-Москва, 1997, 90 с. – (În traducerea comună cu S. Bairaktar).

7. *Eni Testament*. – Red. P. Çebotar. – Korektor D. Karaklı, Кишинев, 2003, 380 с. – (În limba găгăузă).

IX. Manuscrise inedite (păstrate în arhiva Sectorului „Etnologia găгăuzilor” a Academiei de Științe a Republicii Moldova):

1. *Вулканештский диалект гагаузского языка*: Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Кишинев-Москва, 1964, 355 р.

2. *Славянский элемент в тюркских языках (на материале болгарско-гагаузских и русско-гагаузских языковых отношений)*, 28 р.

3. *Исторический очерк о бессарабских гагаузах и о развитии их культуры*, 14 р.

4. *Proiectul cercetării Гагаузы: их история, культура и язык*, 22 р.

5. *Proiectul cercetării monografice Славяно-тюркские языковые отношения на Балканском полуострове: (Диалектологические исследования в области фонетики, морфологии, синтаксиса и лексики)*, 7 р.

6. *On parallel phenomena in the Karaite and Gagauz languages conditioned by Slavic influence*, 26 р.

7. *Some aspects of the development of the Gagauz language*, 35 p.
8. *Gagauz dilinde eşşeslilik ve çokanlamlılık*, 8 p.
9. *Contacts between Slavonic and Turkic languages: (Their Reflection in Slavonic-Gagauzian Relations)*. – Outline, 7 p.
10. *Екзодус*, Stokholm.*
11. *Evanghelia după Marcu*, Stokholm.*
12. *Evanghelia după Ioan*, Stokholm.*
13. *Evanghelia după Luca*, Stokholm.*

X. Personalia:

1. *Комратский эмигрант в гостях на Родине: Б.П. Тукану – 75 лет* // Вести Гагаузии. – 1998, 7 ноября. – (Interviu luat de P. Cebotari) (*Vezi de asemenea traducerea în limba găgăuză: Cebotar, P. B. Tukan vatanda musaafirliktä* // Вести Гагаузии, 1998, 22 дек. – (Traducerea făcută de M. Mavrodi).
2. *Осень патриарха* // Еврейское местечко, 2003, № 14, с. 2.
3. В. Сырф, *Борис Петрович Тукан – патриарх отечественного гагаузоведения: (К 80-летию со дня рождения)* // Вести Гагаузии, 2003, 2 дек. (*Vezi de asemenea traducerea în limba găgăuză: V. Sırf, Boris Tukan – gagauzologiyanın patriarhi* // Вести Гагаузии, 2004, 17 сент.; *Idem* // Halk Birlii, 2003, № 8).
4. *Idem. Он помог гагаузам прочесть Новый Завет на родном языке: (Юбилей Б.П. Тукана)* // Независимая Молдова, 2003, 3 окт.
5. S. Berejan, „*Noul Testament*” în găgăuză cu grafie latină și traducătorul lui la 80 de ani // Literatura și arta, 2003, nr. 28, 10 iulie, p. 7.

VITALII SÎRF
Institutul Patrimoniului Cultural al A.Ș.M.